

TRAIAN BIRĂIESCU ȘI CONTRIBUȚIA SA LA CERCETAREA ȘI CUNOAȘTEREA ISTORIEI BANATULUI MEDIEVAL

TRAIAN BIRĂIESCU AND HIS CONTRIBUTION TO
THE RESEARCH AND KNOWLEDGE OF THE HISTORY
OF MEDIEVAL BANAT

Conf. univ. dr. TIBERIU CIOBANU

Abstract: Among the prominent Romanian scholars who have devoted a special interest and passion to researching the past of the Romanian province of Banat is the writer (prose writer, essayist), literary critic, journalist and historian from Banat, Traian Birăiescu. He was born on December 28, 1889 (so this year marks the 135th anniversary of his birth), in Peștere, in Caraș-Severin County. His father, Nicolae Birăiescu, was a teacher, and his mother, Cristina, also a teacher. He attended elementary school in Lugoj, and high school in Lugoj and Lipova. He completed his higher education at the Faculty of Law of the University of Budapest and the Faculty of Sociology of the University of Bucharest (after 1919). Traian Birăiescu worked as a journalist for the publications „The Romanian People” in Budapest (1911) and „The Romanian” in Arad. He was also a contributor to „Epoch” and „The Truth” in Bucharest (between 1914-1916), as well as to „Greater Romania” and „Country Council” (between 1916-1918). He was a founding

member of the newspapers: „The Banat” (1918), „Romanian Banat” (1919-1929), editor of „The Hope” (1919-1926; 1928-1930), editor for Banat of the magazine „The Three Cris” (since 1919), editor of „The Country” (1921), head of the statistics office of the Timișoara municipality, cultural advisor of the Timișoara city hall and director of the cinemas in Timișoara (since 1921), publisher and editor-in-chief of the magazine „Cinema-Das Kino-A Moszi” (1921-1924), editor for Banat of the newspaper „The Current” (1928-1931), editor of the magazine „Banat Tribune” in Timișoara (1921-1930) and founding member of the „Banat-Crișana Social Institute” (1933). He also collaborated on „The Flag”, „The Forehead”, „Banat Magazine”, „Banat-Crișana Social Institute Magazine” and „The Will”. He made his journalistic debut with an article in „The Romanian People” (in 1911). He died on December 13, 1946, in Timișoara.

Keywords: Banat, Timișoara, Middle Ages, Historiography, Turkish domination, The Ottoman Empire, Romanian, Hungarian, privileged districts.

Printre cărturarii români de seamă, care s-au aplecat cu un interes și o pasiune aparte asupra cercetării trecutului provinciei românești bănățene, se numără și scriitorul (prozator, eseist), critic literar, ziarist și istoric bănățean, Traian Birăiescu. Prin urmare, în semn de profundă recunoștință față de stăruința sa în abordarea istoriei Banatului, am întocmit modestul studiu de față.

DATE BIOBIBLIOGRAFICE REFERITOARE LA TRAIAN BIRĂIESCU

Acesta s-a născut în 28 decembrie 1889 (deci în acest an s-au aniversat 135 de ani de la venirea sa pe lume), la Peștere, în jud. Caraș-Severin. Tatăl său, Nicolae Birăiescu, era învățător, iar mama lui, Cristina, tot învățătoare. Școala elementară a urmat-o la Lugoj, iar liceul la Lugoj și Lipova. Studiile superioare și le-a făcut la Facultatea de Drept a Universității din Budapesta și la Facultatea de Sociologie a Universității din București (după 1919). Traian Birăiescu a activat ca ziarist la publicațiile „Poporul Român” din Budapesta (1911) și „Românul” din Arad. De asemenea, el a fost colaborator la „Epoca” și „Adevărul” din București (între 1914-1916), precum și la „România Mare” și „Sfatul Țării” (între

1916-1918). A fost membru fondator al ziarelor: „Banatul” (1918), „Banatul Românesc” (1919-1929), redactor la „Nădejdea” (1919-1926; 1928-1930), redactor pentru Banat al revistei „Cele Trei Crișuri” (din 1919), redactor la „Țara”, (1921), șef al oficiului de statistică al municipiului Timișoara, consilier cultural al primăriei Timișoara și director al cinematografelelor din Timișoara (din 1921), editor și redactor responsabil al revistei „Cinema-Das Kino-A Moszi” (1921-1924), redactor pentru Banat al ziarului „Curentul” (1928-1931), redactor al revistei „Tribuna Banatului” din Timișoara (1921-1930) și membru fondator al „Institutului Social Banat-Crișana” (1933). A mai colaborat la „Drapelul”, „Fruncea”, „Revista Banatului”, „Revista Institutului Social Banat-Crișana” și „Vrerea”. A debutat publicistic cu un articol, în „Poporul Român” (în 1911). A decedat în 13 decembrie 1946, la Timișoara. **Opera (selectiv):** *Noi și Ei*, Tipografia Huniade, Timișoara, 1924; *Banatul sub turci*, Editura Revistei „Vrerea”, Timișoara, 1934; *Cultura apuseană. Turcii și maghiarii (Turcii în centrul Europei)*, Editura Tipografia Românească, Institutul de Arte Grafice, Timișoara, 1935; *Aspecte ale reformei agrare în județul Severin*, Institutul Social Banat-Crișana, Timișoara, 1944. **Referințe:** Traian Topliceanu, *Traian Birăescu: Banatul sub turci*, „Revista Institutului social Banat-Crișana”, II, nr. 10-12, iulie-decembrie, Timișoara, 1934, p. 104-106; Aurel Bugariu, *Bibliografia Banatului (1918-1943)*, „Revista Institutului social Banat-Crișana”, XI, 1943, ianuarie-aprilie, Timișoara, p. 70; Camil Petrescu, *Trei primăveri*, Timișoara, Editura Facla, 1975; Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Timișoara, Editura de Vest, 1993, p. 148; Traian Liviu Birăescu, *Jurnal apocrif*, Timișoara, Editura Marineasa, 1999, p. 63-64; Nicolae Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică*, Ediția a III-a revăzută și adăugită, Editura Planetarium, 2006, p. 254; Tiberiu Ciobanu, *Istoriografia românească interbelică referitoare la Banatul medieval*, „Patrimonium Banaticum”, III, Timișoara, Editura Waldpress, 2004, p. 151; Idem, Traian Birăiescu, în *Istoriografia românească din perioada 1918-1948 referitoare la Evul Mediu bănățean*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2009, p. 99-111; Idem, *Istoriografia românească referitoare la Banatul medieval - Traian Birăiescu*, în „Agero”, revistă pe internet a

1 (Despre scrieri) care este atribuit altui autor decât celui adevărat; a cărui autenticitate este îndoielnică. Etimologic, termenul provine din grecescul „apokryphos” (în latină „apocryphus”), care înseamnă „ascuns” (dexonline.ro/text/Apocrif).

Asociației Germano-Române din Stuttgart, Germania, 2009, www.agero-stuttgart.de; Idem, *Cărturari români cu preocupări referitoare la istoria medievală a Banatului. Cuprinderi bibliografice*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2010, p. 142; Idem, *Traian Birăiescu, în Istoriografia românească din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea referitoare la Banatul medieval*, vol. I-II, Editura Eurostampa, 2010, p. 311-320 (vol. I), p. 279 (vol. II); *Traian Birăiescu, în Enciclopedia Banatului*, vol. II (coordonator general: Crișu Dascălu), *Istoriografia* (coordonator principal: Dumitru Tomoni), lucrare editată de Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Filialei Timișoara a Academiei Române și de Societatea Enciclopedică a Banatului, Editura Academiei Române, București, Editura «David Press Print», Timișoara, 2020, p. 37-38; *Traian Birăiescu, în Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*, vol. I (A-C), coordonatori: Victor Spinei, Dorina A. Rusu, Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologie, Editura „Karl A. Romstorfer” a Muzeului Național al Bucovinei, Suceava, 2021, p. 249-250.

ISTORIA MEDIEVALĂ A BANATULUI OGLINDITĂ ÎN OPERA LUI TRAIAN BIRĂIESCU.

Acesta a efectuat cercetări în „arhiva secretă a Curții”² din Viena, fără să se cunoască exact împrejurările concrete în care a putut face acest lucru. Deocamdată, se poate presupune că, fiind membru în grupul de cărturari care gravitau în jurul revistei „Vrerea” din Timișoara, a urmat îndemnul directorului acestui periodic, Ion Stoia-Udrea, de a întreprinde investigații arhivistice în capitala Austriei. De altminteri, Udrea însuși stătuse, în anul 1926, câteva luni la Viena, pentru cercetări istorice, pe care avea să le continue în anul următor, deopotrivă în arhivele din Viena și din Budapesta.

El mărturisește următoarele: „Cercetând problema falsificării structurii etnice a Banatului și examinând diferite izvoare, am găsit la Viena, în arhiva secretă a Curții, câteva documente cu totul inedite privitoare la dominațiunea turcească în Banat și epoca ce a urmat dominațiunii. Acest fapt m-a determinat să-mi adâncesc cercetările privitoare la această problemă și – având în vedere că majoritatea istoricilor, fie streini sau români, care s-au ocupat de provincia noastră, trec în câteva fraze asupra acestei epoci a istoriei – să dau

² Traian BIRĂIESCU, *Prefață* la lucrarea *Banatul sub turci*, Editura revistei „Vrerea”, Timișoara, 1934.

o dezvoltare mai largă capitolului privitor la epoca dominației turcești în Banat. Aceasta era cu atât mai necesar, întrucât în această epocă s-a fixat definitiv fizionomia etnică a Banatului – falsificată evident prin colonizările ulterioare – și mai ales pentru faptul că istoricii maghiari se străduiesc să demonstreze că această provincie numai în epoca dominației turcești și-a schimbat fizionomia etnică, care, înainte de această epocă ar fi fost maghiară³.

În același loc, adică în *Prefața* lucrării *Banatul sub turci* (Editura revistei „Vrerea”, Timișoara, 1934), autorul menționează că a elaborat o lucrare amplă, intitulată *Evoluția etnografică a Banatului*. Dar, „cum lipsa de mijloace l-a împiedicat să editeze întreagă lucrarea⁴, a publicat din aceasta numai un fragment, acesta făcând obiectul restrânsului cărții, intitulată *Banatul sub turci* (52 p. + XI p. note). În bibliografia lucrării figurează «Fasciculele 12, 14 și 17 „Banatic” din arhiva imperială camerală de la Viena»; «*Temesvarer Einrichtungs-Sachen de Anno 1717*, din arhiva secretă din Viena»; «Raportul consilierului Schwinek referitor la stările găsite aici după ocupația turcească, precum și alte diferite însemnări din diverse fascicule privind documentele găsite aici la evacuarea Timișoarei de către turci – toate aflătoare în arhiva imperială secretă din Viena»; la acestea, Birăescu adaugă lucrările publicate (fără să menționeze anul tipării lor): Vanicek Fer, *Specialgeschichte der Militärgrenze*; *Törökvilágkori Adattár* și *Törökvilág Magyarország*, Editura Academiei Maghiare; Szentkláray J., *Száz év Délmagyarország történelméből*. În afară de documentele de arhivă și de aceste lucrări publicate, menționate în *Bibliografie*, în textul studiului lui Birăescu sunt citate alte opere (studii), între care cea mai importantă este Hammer, *Der Osmanischen Reichen Staatsverfassung*, 1815.

În baza unei bune documentări, Traian Birăescu a realizat prima lucrare de sine stătătoare din istoriografia românească referitoare la epoca otomană a Banatului, un studiu care a rămas util până în zilele noastre, îndeosebi pentru informațiile privind administrația vilaietului Timișoarei⁵. Față de cercetările care au urmat, studiul

3 *Ibidem*.

4 *Ibidem*.

5 O mare parte din informațiile curpinse în lucrarea *Banatul sub turci* de Traian Birăescu a stat la baza elaborării studiului *Considerațiunii administrativ-fiscale cu privire la perioada ocupației otomane în Banat de Nicolae Săcară și Florin Ban*, publicat în volumul *Vilaietul Timișoarei (450 de ani de întemeierea pașalâcului) 1552-2002*, editat de Centrul de Studii și Arheologie de pe lângă Universitatea de Vest Timișoara, Editura

lui Birăescu poate să pară modest, dar informațiile cuprinse în el sunt corecte. Cam același tip de informații este cuprins în capitolul *Instaurarea administrației otomane la Timișoara*, din cartea Cristinei Feneșan, *Cultura otomană a vilayetului Timișoara (1552-1716)* (Editura de Vest, Timișoara, 2004). Autoarea, eminent turcolog, nu amintește studiul lui Birăiescu, care putea, totuși, să fie pomenit, măcar pentru prioritatea sa istoriografică în turcologia bănățeană, dacă nu pentru informațiile pertinente, multe dintre ele inedite, pe care le cuprinde. De asemenea, se pot enumera și studiile lui Aurel Decei, *Aspecte economice și sociale din viața Banatului în epoca otomană* (publicat în „Studii de Istorie a Banatului”, III, Timișoara, 1974, p. 12-26), I. Totoiu, *Contribuții la problema stăpânirii turcești în Banat și Crișana* (în „Studii. Revistă de istorie”, XIII, nr. 1, p. 5-35) și M. M. Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, *Cetatea și orașul Timișoara sub ocupația otomană* (în vol. *Timișoara în istorie și contemporaneitate*, Timișoara, 1970, p. 59-67). Toate continuă tradiția începută de Birăescu. Acesta prezintă în lucrarea sa o bogată terminologie turcească – legată de împărțirea teritorială, aparatul administrativ și cel militar – din care o seamă de cuvinte au rămas în dialectul bănățean, astfel că acest fond lexical are o semnificație istorico-filologică aparte; el trebuie să intre în atenția lingviștilor români, împreună cu lucrări recente, cu un asemenea profil⁶.

Lucrarea lui Traian Birăiescu oferă o imagine limpede a situației Banatului sub turci, prezentând structura autorităților otomane militare și religioase de aici, care au asigurat cadrul politic, administrativ și juridic în care au avut loc prefaceri profunde. La baza acestora a stat transformarea Banatului în vilayet (eyelet) – unitate administrativ-militară a Imperiului Otoman, condusă de un beglerbeg, care era formată din sandjakuri (unități administrativ-militare de bază). Autorul prezintă date existente în „*deftere* – documente privind nu numai contabilitatea administrației turcești, ci și titlurile de drept asupra unor proprietăți, asupra unor scutiri

Mirton, Timișoara, 2002, p. 93-116. Restrângând tema numai la Timișoara otomană, informații din lucrarea lui Birăiescu au fost folosite și de Th. N. Trâpcea, în studiul *Timișoara în timpul stăpânirii turcești 1552-1716*, publicat în volumul *Sub semnul lui Clio - Omagiu Acad. Prof. Ștefan Pascu*, Centrul de multiplicare al Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 1974.

⁶ *Glosar de termeni turco-osmani*, selecție de Ioan Hațegan, în volumul *Vilaietul Timișoarei*, p. 163-185 și excelentul *Glosar* al cercetătoarei turcolog Cristine Feneșan, din lucrarea *Cultura otomană a Vilayetului Timișoara (1552-1716)*, Editura de Vest, Timișoara, 2004, p. 226-235.

de taxe sau impozite etc.”⁷. *Deftere* se numeau și decretale de donațiuni de *spăiluguri* (moșii), copiate după original în niște registre de evidență funciară. Sunt prezentate pe larg sursele veniturilor pașalâcului (vilaietului), sumedenia de taxe și modul cum erau administrate de aparatul fiscal, apoi sistemul monetar, în cadrul căruia erau valorizate și moșiile. La fel, sunt înfățișate detaliat modul de organizare a armatei, structura sistemului judecătoresc, viața religioasă și chiar învățământul din Timișoara.

Din studiul lui Birăescu se constată că, la transformarea Banatului în Vilaietul Timișoarei, în noua unitate administrativ-militară a Imperiului Otoman au fost păstrate, în general, realități existente la data cuceririi, îndeosebi acelea care sunt legate și de anumite constante ale mediului geografic. În acest sens, avem în vedere câteva districte românești (*districtus valahales*) și comitate care nu erau situate în zone de frontieră. Acestea au devenit *nohiyi* (plăși): Mănăștur = *nahiya Monostor*, Șugya = *nahiya Suydâya*, Tvert = *nahiya Ferdia*, comitatul Haram = *nahiya Modava* (Moldova), comitatul Keve = *nahiya Pančova*.

Întotdeauna, când documentele permit acest lucru, autorul evidențiază elementul românesc preponderent în cadrul pașalâcului Timișoara. Astfel, Birăescu prezintă defterul privind impozitul pe cap al ghiaurilor din sandjacurile Cenad și Arad, din 23 octombrie 1557 și din 12 octombrie 1558, adică din primii ani ai ocupării Banatului de către turci. Lunga listă de nume este revelatorie pentru onomastica bănățeană (preponderent românească) de la mijlocul secolului al XVI-lea, apoi menționarea numărului de case din numeroase localități ajută la estimarea numărului de locuitori din așezările respective. Atât structura etnică din nahiyile Cenad și Tenlac, precum și starea economică a unor locuitori din așezările care constituiau cele două unități administrative otomane sunt evidențiate de Birăescu, prin valorificarea unui defter din 1581, cu numele proprietarilor și numărul de oi ale acestora. Se poate aprecia că majoritatea proprietarilor cu un număr mare de oi erau cnezii satelor. Aceștia erau verigile administrative de legătură între autoritățile civile turcești și sat (comunitate), precum și între proprietari și supuși. Ei pot fi, de fapt, apreciați drept „delegați” ai comunităților românești. Aceasta și pentru că, potrivit dreptului otoman, singurul stăpân absolut al raialelor⁸ era sultanul, care putea

7 Traian BIRĂIESCU, *op. cit.*, p. 10.

8 Termenul «raia» se referă la gloată, la mulțimea contribuabililor, prin evoluție semantică ajungând să însemne „supuși nemusul-mani”.

dona părți din ele spahiilor. Aceștia, prin poziția lor de interpuși între fisc și raiale, îndeplineau și funcția administrativă de reprezentanți ai loturilor de pământ față de Imperiul Otoman.

Autorul insistă asupra consecințelor benefice, economice și demografice, pe care le-a avut iradeia dată, în anul 1690, de către Poarta Otomană. Este vorba despre un decret prin care se recunoștea atât dreptul de moștenire din tată în fiu al țăranului bănățean, cât și dreptul acestuia de a vinde pământul sau de a-l schimba. Birăiescu precizează că, prin decizia respectivă, se lua nu numai o importantă măsură economică, ci se săvârșea și „un act politic, prin care se intenționa atragerea în Banat a elementului ce forma cordonul militar de pe Mureș și Tisa și, mai ales, slăbirea hinterlandului acestui cordon, unde înflorea feudalismul și de unde iobagii despuiți de drepturi ar fi alergat, sub ocrotirea Semilunei, putând deveni aici proprietari, lăsând astfel pustii ținuturile de unde se aproviziona acel cordon militar”⁹ (austriac – n.n. T.C.). Autorul menționează și teoria unor istorici austrieci conform căreia, în urma instaurării noului regim de proprietate în pașalâcul Timișoarei, aici ar fi emigrat 9-10 mii de familii din partea neocupată. Birăiescu consideră că estimarea aceasta „depășește realitățile și a fost exagerată în urma alarmei dată de nobilii din Biharia, Zărand și Hunedoarea”¹⁰, care rămâneau fără mână de lucru, asigurată, în principal, de români.

În încheierea succintei prezentări a lucrării lui Traian Birăiescu, menționăm că acesta a publicat (intercalând-o în *Note*) conscripția din Banat, făcută de Marsigli la sfârșitul secolului al XVII-lea. Aceasta nu este datată, dar se știe acum că a fost efectuată în anul 1682, când Marsigli a făcut prima călătorie în Banat sau ceva mai târziu, între anii 1690-1700. Se păstrează în colecția Marsigli din Bologna. În *Conscriptio Districtuum* sunt trecute toate localitățile din districtele „Caransebes (69), Lugos (14) și Lugosiensis Lunka (11), Bocsa (19), Csakova (27), Versetz (35), Palanca (34), Pancsova, Porecsa (10), Mehadia vel Orsova (18), Halmas (14), Facset (42), Thot-Varadia (9), Lipensis Lunka (14) și Neorrecti pagi Lippensis (17), Neorrecti pagi circumjacentes Temesvar (30)

De asemenea, mai desemna și o diviziune administrativ-teritorială militarizată a Imperiului Otoman, inclusiv capetele de pod stăpânite de acesta la nord de Dunăre sau pe malul drept al Nistrului (ro.wikipedia.org/wiki/Raia_[unitate-_administrativă]).

9 Traian BIRĂIESCU, *op. cit.*, p. 51.

10 *Ibidem*.

și Neorrecti pagi infra Temesvar (10)”. Birăiescu precizează că „din conscripția de față lipsește partea nord-vestică a Banatului. Conscripția e făcută pe cinci coale de hârtie gălbuie, tare, cusute la un loc, bine conservate, cu stampă de apă reprezentând vulturul cu două capete deasupra unei embleme nobiliare. Sub emblemă HE. În față 2, la sfârșit 1 coală curată. Pe pag. 1 care servește și de copertă: Conscripção Districtum. Nu are nici o dată”¹¹. Multe din localitățile românești consemnate de Marsigli au apărut (anterior ocupării Banatului de către turci) în documente emise de cancelariile Regatului Ungariei, ceea ce dovedește – susține Birăiescu – că nu în perioada 1552-1716 „s-a românizat” Banatul, așa cum scriau o parte din istoricii maghiari din vremea sa. În întreaga sa lucrare, autorul demonstrează că, în momentul ocupării Banatului de către turci, aici era o viguroasă prezență a populației românești care a rămas pe loc, suportând noul regim al Imperiului Otoman. Birăiescu consideră că și-a atins scopul. În acest sens, în finalul lucrării, subliniază: „Credem că am dovedit suficient că dominațiunea turcească în Banat nu a schimbat aproape cu nimic caracterul etnic al acestei provincii. Dincoaci de Tisa și Mureș, închisă de Dunăre și cu spatele răzimată în Carpați populația acestui ținut și-a continuat traiul său neschimbat peste veacuri, sub dominațiunea maghiară, dar fără să cedeze nimic din înfățișarea etnică a ținutului. Ocupația turcească a găsit aici un ținut românesc, care tot românesc a rămas și după cei 150 ani de dominație musulmană”¹².

Lucrarea lui Traian Birăiescu *Cultura apuseană. Turcii și maghiarii (Turcii în centrul Europei)*, apărută inițial în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, nr. 1 din 1935, a fost publicată în același an și într-un volum separat, imprimat la Editura „Tipografia Românească”, Institutul de Arte Grafice din Timișoara. Autorul precizează în *Prefață*: „Ținând seama de caracterul lucrării și de faptul că o revistă de specialitate și științifică e citită de un număr redus de cititori, o edităm și separat în volumul de față, pentru a o pune la dispoziția lectorilor curioși să afle adevărul istoric asupra unei probleme tendențios înfățișată de o anumită

11 *Ibidem*, p. VI. După cum descrie documentul, se poate crede că Birăiescu l-a văzut în Colecția «Marsigli» din Bologna. Dar, întrucât el nu dă nici o lămurire în acest sens, s-ar putea să-l cunoască doar din lucrarea *Török-Mogyarkori Állam Okmánytár (Documente de arhivă din perioada turco-maghiară)*, vol. III, „în care – menționează Birăiescu – a fost reproducă” conscripția în discuție (Traian Birăiescu, *op. cit.*, p. VI).

12 *Ibidem*, p. 52.

propagandă¹³. Referirea se face la propaganda revizionistă maghiară din timpul deceniului al IV-lea din secolul trecut, constând din conferințe susținute în străinătate și dintr-o „avalanșă de broșuri, hărți, statistici, diagrame etc. ce inundau lumea politică din țările apusene, tinzând a demonstra «documentat» (subl. lui T.B. – n.n. T.C.) că, prin tratatul de la Trianon s-a comis în centrul Europei cea mai mare injustiție nu numai în contra civilizației, progresului și a unui sistem economic bazat pe realități geografice ce nu pot fi modificate după nevoile politice, ci și contra unui popor, cu un trecut istoric dintre cele mai strălucite, care a creat civilizația din bazinul dunărean¹⁴. Traian Birăescu subliniază că, în anul 1933, contele Ștefan Bethlen, fostul premier al Ungariei, prin „conferințele istorice”, ținute la Londra, în fața unei societăți științifice, apoi la Cambridge, la universitate, a reușit să influențeze opinia publică „în special în ceea ce privește rolul jucat de către Ungaria în oprirea pe loc a turcilor în înaintarea acestora asupra apusului și cotropirea Europei de către ei¹⁵. Conferențiarul urmărea – precizează Birăescu – să demonstreze că tratatul încheiat la Trianon a fost nedrept, necorespunzând nici realităților geografice, economice și istorice, nici justiției ce se desprinde din aceste realități, nici intereselor europene, iar prin prezentarea tendențioasă a trecutului Ungariei, îndeosebi a rolului acesteia avut în apărarea Europei de invazia și cotropirea turcească, să stârnească simpatii pentru această țară cu merite istorice atât de mari, care, totuși, a fost «victima» Trianonului¹⁶. Pentru a se vedea foarte clar imensa contribuție a Ungariei medievale la apărarea „culturii apusene” față de turci, contele Ștefan Bethlen și-a publicat conferințele în volumul *The Treaty of Trianon and European Peace*. Studiul lui Traian Birăescu se constituie într-o replică științifică la tendențioasa lucrare a lui Ștefan Bethlen. Autorul menționează că „desprinde adevărul istoric din *Istoria Poporului Maghiar (A Magyar Nemzet Története)* de Bodon Jozef și dr. Szalazy József, vol. I-IV, Budapesta, 1879, Editura Frații Weiszmann¹⁷. Laudă această lucrare pentru

13 Traian BIRĂIESCU, *Prefață* la lucrarea *Cultura apuseană. Turcii și maghiarii (Turcii în centrul Europei)*, Editura „Tipografia Românească”, Institutul de Arte Grafice, Timișoara, 1935.

14 *Ibidem*, p. 8.

15 *Ibidem*, p. 9.

16 *Ibidem*.

17 *Ibidem*, p. 7; Traian Birăescu menționează că „Iosif Bodon s-a născut la 1845 la Rimaszombat, a fost istoric și romancier, fost membru al Academiei Maghiare și al Soc. literare «Petófi», iar Szalazy a fost profesor

obiectivitatea științifică a autorilor ei, care nu aserveau istoria unor interese conjuncturale politice. „Această istorie a poporului maghiar – spune el – a fost scrisă într-o epocă, când și pentru oamenii de știință maghiari o asemenea lucrare era un scop, o țință finală (a cuprinderii realităților istorice – n.n. T.C.), iar nu un mijloc, un instrument, într-o epocă, când istoricii maghiari respectau încă granița despărțitoare ce trebuie să existe între istorie și politică, servind numai adevărul”¹⁸. Propunându-și ca „același scop să-l servească și lucrarea de față”¹⁹, autorul prezintă „cultura europeană și «civilizația» Ungariei acum 500 de ani”; „structura etnică a Ungariei de acum 500 de ani”; „stările sociale și justiția maghiară a epocii medievale”; „Ungaria politică”; „Constituția maghiară și finanțele Regatului Ungariei”; „organizarea militară a Ungariei”; „armata «maghiară» ca valoare militară”; „Ungaria din punct de vedere al dreptului public”; „epoca Corvineștilor (cu o schemă a arborelui genealogic)”²⁰; „dezastrul de la Mohacs”; „regăsirea raselor înrudite” (maghiară și turcească); „luptele comune turco-maghiare în contra Apusului”; „înrudirea turco-maghiară în Ungaria ocupată”²¹.

Pentru tema lucrării noastre, cel mai mare interes prezintă ampla secvență dedicată epocii Corvineștilor, acest capitol înscriindu-se în rândul celor mai bune studii despre Iancu de Hunedoara, scrise până la acea dată. Remarcabilă este, în primul rând, evidențierea legăturilor pe care le-a avut această personalitate cu Banatul.

În încheiere, autorul consideră că, folosind informațiile din *Istoria poporului maghiar*, scrisă de Bodon Jozsef și dr. Szalay Josef, el a demonstrat că în Evul Mediu Ungaria n-a putut să fie un „zid de apărare a Apusului”, pentru că, încă înainte de a ajunge invazia turcească la hotarele acestei țări, Regatul Maghiar urmărea să impună suzeranitatea sa statelor existente în calea expansiunii otomane. Apoi, recurgând la o „subtilitate” de natură etnică, Birăiescu face sofistică: avansează ideea că Ungaria nu putea să aibă rolul de apărare a Europei în fața turcilor și datorită înrudirii dintre popoarele maghiar și turc, „în concepție și spirit, după unii chiar de sânge”²², astfel că ungurii „se simțeau mult mai apropiați

universitar, fiind născut în Barácska din jud. Fehér la anul 1857”.

18 *Ibidem*.

19 *Ibidem*.

20 *Ibidem*, p. 44.

21 Acestea sunt, de fapt, capitolele lucrării.

22 Traian BIRĂIESCU, *op. cit.*, p. 84.

de aceștia decât de Europa apuseană²³. Și, exagerând evident, conchide: „Atunci, când din Ungaria au pornit forțe morale și militare, care au oprit în loc expansiunea turcească, sau i-a dat îndărăt pe aceștia, acele forțe (Ioan Corvinul, Paul Chinezul, Matia Corvinul) au fost străine de poporul maghiar, trebuind adeseori să înfrângă mai înainte rezistența, când nu reavoința «națiunii politice» din interiorul Ungariei, ca să poată acționa apoi în contra turcilor dincolo de hotare. Victoriile «Ungariei» în contra turcilor se datoresc astfel, fără excepție, unor armate și a unor conducători străini de sufletul, spiritul și originea «națiunii politice maghiare» națiune care, începând de la 1526, când s-a dovedit inexistentă ca forță militară și morală s-a încadrat și în regimentat perfect cu sufletul, cu credința și cu forțele sale, tendințelor și aspirațiilor otomane, fiind găsită tot în tabăra adversă creștinătății și Apusului, civilizației și Europei și, peste două veacuri, la 1716 când turcii au fost alungați din centrul Europei de către habsburgi²⁴.

Cele două studii ale lui Traian Birăiescu prezentate aici – și mai ales cel din urmă – învederează aspecte concludente privind „accentuarea dependenței istoriei de factorul politic²⁵, fenomen declanșat de „problema Banatului la Conferința păcii²⁶ de după Primul Război Mondial. Nicolae Bocșan subliniază că în Banat, în deceniul al IV-lea al veacului trecut, „impactul politicului asupra scrisului istoric s-a accentuat²⁷, la aceasta contribuind, între altele, „ideologia sau politica regimului nazist, ascensiunea revizionismului maghiar sau a extremismului de dreapta din Europa Centrală, respectiv din România²⁸.

23 *Ibidem*.

24 *Ibidem*, p. 84-85.

25 Nicolae BOCȘAN, *Istoriografia bănățeană între multiculturalism și identitate națională*, în „Banatica”, nr. 14, 1996, p. 270.

26 *Ibidem*.

27 *Ibidem*.

28 *Ibidem*.